

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

**О. Кікінежді, Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

У статті представлено результати експериментального вивчення психологічних механізмів і особливостей розвитку гендерної ідентифікації у старшому дошкільному віці. З'ясовано зміст первинних гендерних уявлень дівчаток і хлопчиків у цьому віці та умови набуття ними статевої ідентичності, а також чинники подальшого поглиблення та диференціації статевої свідомості та самосвідомості в контексті традиційних чи егалітарних координат.

***Ключові слова:** гендерна ідентичність, старший дошкільний вік, статева свідомість і самосвідомість, статево-рольова диференціація, гендерна поляризація.*

***Актуальність проблеми** зумовлена дослідженням соціокультурної ситуації становлення статевої самосвідомості дитини старшого дошкільного віку, оскільки саме цей віковий період вважається важливим періодом “зав’язування найбільш значущих вузлів” зростаючої особистості, всередині якого відбувається формування чіткого і незворотного уявлення “Я – дівчинка/Я – хлопчик”.*

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури з цієї проблеми свідчить про різноманітність та неоднозначність тлумачень механізмів впливу на становлення статевої свідомості та самосвідомості дитини, зокрема: ідентифікації з батьками і ровесниками (З. Фройд), системи заохочень та покарань з боку дорослих (А. Бандура), адресування дитині приписів та підкріплення типової для статі поведінки (Е. Маккобі, К. Джеклін), активність самої дитини в освоєнні гендерних ролей та самокатегоризації статі (Л. Кольберг, Д. Улліан, Й. Плек), причому розвиток гендерної ідентичності є тотожним етапам когнітивного розвитку дитини за Ж. Піаже. Оцінка з боку дорослих, а пізніше однолітків, поведінки дитини з приводу відповідності чи не відповідності гендерним нормам, суттєво впливає на самооцінку себе як представника статі (І. Кон, Я. Коломінський). Остаточне усвідомлення незворотності статевої належності дітьми старшого дошкільного віку співпадає з бурхливим посиленням статевої диференціації у

поведінці та сферах діяльності, різних інтересах, вибору за власною ініціативою дихотомічних ігор та іграшок, статевоповідних ролей у сюжетно–рольових іграх тощо (С. Бем, Е. Маккобі та К. Джеклін, В. Котирло, В. Мухіна, Р. Павелків, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна та ін.учені).

В основу концепції нашого дослідження покладено розуміння гендерної ідентичності як важливого особистісного утворення у структурі статевої самосвідомості, що знаходить свій прояв у різних взаємодіях та ставленнях. Маскуліність і фемінність як особистісні характеристики виступають базовими категоріями в аналізі становлення статеворольового Я. При цьому гендерні орієнтації (традиційні чи егалітарні) є важливим індикатором особистісного самовизначення. На нашу думку, статеворольова ідентичність постає як багаторівнева складноорганізована цілісність, що охоплює основний (базовий) і периферичні комплекси характеристик статевої самосвідомості. У процесі онтогенезу вона представлена трисединою структурою динамічного цілого: “Я як хлопчик/дівчинка”, “Ми як хлопчики/дівчатка”, “Вони – чоловіки/жінки”. Це дає можливість розглядати гендерну ідентичність як систему поглядів, цінностей, уявлень про “чоловіче”/“жіноче” та “загальнолюдське” і, відповідно, виокремлювати, описувати і оперувати всіма складовими статевоповідного образу сутнісного Я, розкривати внутрішні і міжсистемні взаємозв’язки понять і значень.

Мета статті. Вивчення особливостей набуття статеворольової ідентичності дітьми старшого дошкільного віку.

Ми зробили припущення: у дошкільному віці набуття статевої свідомості і самосвідомості дітей характеризується передовсім неусвідомленим наслідуванням та відтворенням гендерних моделей найближчого соціального оточення (статеворольової поведінки батьківської сім’ї та дитячих освітніх закладів). До основних емпіричних завдань віднесено: дослідження змісту уявлень дітей про властивості людини як

жінки/чоловіка, сімейні обов'язки та професії, з'ясування особливостей самооцінних та взаємооцінних ставлень у статевовідповідному реальному та ідеальному образі Я, визначення специфіки впливу батьківських і педагогічних очікувань та настановлень ЗМІ на гендерну поведінку дошкільника.

Виклад основного матеріалу статті. Для реалізації цих завдань був використаний комплекс діагностичних методик. Зокрема, за допомогою модифікованих нами методик “Бесіда з дитиною” Н. Плисенко, Н.Белопольської, “Сортування якостей” М. Гінзбурга, шкали Дембо-Рубінштейн та авторських методик, було виявлено уявлення дітей про чоловічість–жіночість, які наповнюють образи “справжнього чоловіка/справжньої жінки”, “справжнього хлопчика/справжньої дівчинки”; уявлення дітей про себе в сьогоденні та у майбутньому.

Дослідження стосувалось з'ясування змісту нормативів про стаетовитипові якості людини (чоловіка і жінки), сімейні обов'язки та професії за параметром сталість–гнучкість. Якщо перша серія методик орієнтувала дітей на вибір якостей, специфічних тільки для чоловіка чи тільки для жінки, то друга серія дозволила відбирати “андрогінні” якості, які характеризують одночасно дві статі, а також якості, які не властиві представникам як чоловічої, так і жіночої статі. Визначались також особливості самооцінки хлопчиків і дівчаток в маскуліно-фемінному конструкті, які доповнювалася очікуваною оцінкою від батьків як “значущих інших” в її ідентифікації: “моя мама (тато) думає, що я... дитина”.

Спостереження за дітьми в умовах вільного спілкування застосовувалось нами з метою вивчення особливостей міжстатевого спілкування дітей в умовах реальної диспозиції “стаетовитипізованих ігр та іграшок”. Ми опиралися на ідеї, сформульовані в працях Л. Божович, В. Котирло, В. Кузьменко, Ю. Приходько, Т. Піроженко, Р. Павелківа та інших вчених щодо вивчення психології дошкільнят, ціннісних ставлень дитини, потенційних можливостей дошкільника в розумінні моральних норм,

які регулюють міжстатеві взаємини, а також на принципи експериментально-генетичного методу С. Максименка, що дало змогу провести їх відтворення та моделювання “в особливих (нестереотипізованих) умовах”. Об’єктом більш детального вивчення стали 86 дітей 5-7 віку (44 хлопчика та 42 дівчинки) з дошкільних навчально-виховних закладів № 36, 25, 27 м. Тернополя.

Особливості гендерної ідентифікації можна трактувати двоюко: як набуття ідентичності, так і поведінки. Вибір об’єкта ідентифікації відбувається на підставі знакових атрибутів статі, словесного означення – хлопчик/дівчинка, мама/тато, тітка/дядько, де останні означають для дитини не міру родинності, а статеву належність.

За змістом гендерних уявлень дошкільників було виокремлено три групи дітей, умовно названих: “статевотипізована”, “амбівалентна” та “андроґінна”. Першу групу склали фемінні дівчатка та маскулінні хлопчики (близько 64 %), з дихотомією знань про “жіноче” та “чоловіче” (інтереси, поведінку, риси характеру, уміння та навички, ігри, іграшки, заняття, знаряддя праці, види діяльності, професії тощо), запереченням “статевонетипових” ігор (“машинки для хлопчиків”, а “ляльки для дівчаток”, “хлопчики ламають ляльку”; “це не їхні ігри, бо вони не дівчатка”; “не гарно, бо всі з них будуть сміятися” і т.п.) та домінуванням категоричних, стереотипізованих суджень, на зразок: “не хочу бути дівчинкою – вони плакси, їх всі ображають”, “хлопчики – всі забіяки і неряхи”. Полярними виявились уявлення хлопчиків та дівчаток про “ідеальних” дітей, а також ідентифікація з особами тотожної статі та відокремлення від однолітків іншої статі у взаємодіях (в іграх, спілкуванні, взаєминах). Значно меншою виявилася кількість дітей з амбівалентними уявленнями (21 %). Ця група характеризувалася поміркованими судженнями про статеві ролі, маскулінно-фемінні риси, невизначеністю у майбутніх сімейних та соціальних сферах активності чоловіків та жінок. Діти демонстрували різну міру готовності до емоційного співпереживання іншій статі в спільній діяльності, виявляючи

нерозуміння та розгубленість у виборі статевої поведінки в фіксованих ситуаціях, “заміні” іграшок та ігор.

Група з “виразними егалітарними поглядами” (15 %) відзначалася високою мірою андрогінної поведінки, незначною стереотипізацією суджень щодо статевих ролей, властивостей, занять, обов’язків тощо. Ці діти виявляли психологічну готовність до взаємодії з однолітками як своєї, так і іншої статі, емоційного співпереживання в статевозмішаній взаємодії, охоче займалися як “статевотиповими”, так і “нетиповими” для статі різновидами занять: “Чоловіки мають машини, і я теж хочу мати...”; “мама і сестра роблять маленькі вареники, а я, як хлопчик, великі...”; “дівчатка теж грають у футбол”. У створених ситуаціях дефіциту “хлопчачих” іграшок хлопчики освоювали “дівчачі” заняття, хоча великого бажання гратися у ляльки не мали. Такі хлопчики і дівчатка більшою мірою ідентифікуються з нетиповими для власної статі сімейними та соціальними ролями ($t = 0,30$ при $p < 0,01$), що, в першу чергу, зумовлено впливом батьківських сімей, які побудовані на взаємозамінності подружніх обов’язків, умінь та навичок. Включене спостереження та оцінки експертів засвідчили однаковість поведінки та психологічних властивостей хлопчиків і дівчаток цієї групи, меншу їх конфліктність. І хоча хлопчики надають перевагу іграм-змаганням, суперництву, ініціативі, а дівчатка – іграм опікувального та обслуговувального характеру, їх міжстатеві стосунки були більш емоційнотеплішими, щирішими, насиченими різноманітними спільними заняттями.

Загалом, у старших дошкільників обох статей домінує поляризація гендерних уявлень, переважає орієнтація на “статевотипові” та моральні якості в ідеальному образі “чоловіка” та “жінки”: турботливість виявляли 53 % дівчаток і 42 % хлопчиків, допомогу і підтримку – 47 % і 44 % відповідно, рішучість і сміливість – 46 % дівчаток і 54 % хлопчиків. Зміст когнітивної складової (психологічного портрета “справжніх” чоловіка/жінки, хлопчика/ дівчинки) як еталонів-взірців виявилася подібною в обох статей.

При цьому дещо вища стереотипізація чоловічого гендерного образу більш характерна для хлопчиків, тоді як “жіночий” та “чоловічий” світи були однаково цікавими для дівчаток ($r = 0,40$ при $p < 0,01$). Як хлопчики, так і дівчатка більшою мірою ідентифікуються з нетиповими для власної статі сімейними та соціальними ролями ($t = 0,30$ при $p < 0,01$), що зумовлено впливом батьківської сім’ї, яка побудована на взаємозамінності подружніх обов’язків, вмінь та навичок.

В уявленнях хлопчиків перших п’ять якостей чоловічого образу є типово маскулініними: сила, сміливість, грубість і злість, рішучість, розум. Далі – гендерно-нейтральні риси (ввічливість, чемність, працелюбність лінівність, турботливість, стриманість). Образ жінки у поглядах хлопчиків, теж виявився традиційним (у рейтингу якостей увійшли фемінні характеристик: ніжність, плаксивість, слабкість, лякливність і боягузливність, доброта). Гендерно-нейтральними виявились такі риси жінки як акуратність, краса, слухняність, турботливість, стриманість. В уявленнях дівчаток п’ять перших характеристик в чоловічому образі (сила, сміливість, лінівність, грубість і злість, розум) є маскулініними, тоді як у жіночому образі – фемінні (акуратність, плаксивість, краса, слухняність, турботливість). Третина дівчаток заперечує маскулініні якості в жіночих образах.

Загалом, у старших дошкільників домінує поляризація уявлень про психологічні властивості статей: переважають “статевотипові” якості в образі “чоловіка” та “жінки”: Обопільними якостями для жінок та чоловіків хлопчики та дівчатка вважають доброту (відповідно 47 %:44 %), турботливість (53 %:42 %) і сміливість (46 %:54 %). Ці діти продемонстрували також високий рівень стереотипізованості поглядів щодо чоловічих та жіночих професій, причому диференціюють професії за ознакою статі – більшість хлопчиків (72,7 %) у порівнянні з дівчатками (70,2 %) (рис.1.1).

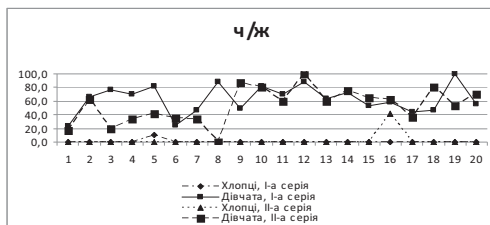

Рис. 1.1. Гендерний профіль чоловічо-жіночих якостей в уявленнях хлопчиків і дівчаток (у %)

Примітка: якості — сила (1), слабкість (2), грубість (3), ніжність (4), плаксивість (5), стриманість (6), сміливість (7), боягузтво (8), працьовитість (9), лень (10), розум (11), нерозумність (12), доброта (13), злість (14), акуратність (15), ввічливість (16), турботливість (17), врода (18), поступливість (19), наполегливість (20).

Діти дошкільного віку продемонстрували також високий рівень стереотипизованості поглядів щодо чоловічих та жіночих професій (типово жіночими вважаються професії вихователя (64 %), перукаря (54 %), прибиральниці (50 %), няні (64 %), бібліотекаря (50 %). У рейтингу типово чоловічих 80 % дошкільнят вказали на професію: електрика, столяра, пожежника, футболіста, будівельника, священника, льотчика, військового, мільйонера, бізнесмена, президента, космонавта, банкіра, шофера тощо (рис.3.2.2). Обопільними якостями для жінок та чоловіків виявились професії лікаря (82 %), артиста (70 %), кухаря (62 %), для половини опитуваних (54 %) професія бармена і директора. Серед тих, хто диференціює професії за ознакою статі – більшість хлопчиків (72,7 %) у порівнянні з дівчатками (70,2 %)(рис.1.2.).

З'ясовано, що ідентифікація з дорослим з найближчого соціального оточення є провідним психологічним механізмом (87 % хлопчиків і 88 % дівчаток хочуть бути подібними на статевовідповідного дорослого, в першу чергу, батьків), значно менша їх кількість (біля 13 % хлопчиків і 12 % дівчаток) ототожнюється з батьком іншої статі ($p < 0,05$), що можна пояснити

емоційно-значущою близькістю хлопчиків до мами, участю тата у вихованні дівчинки.

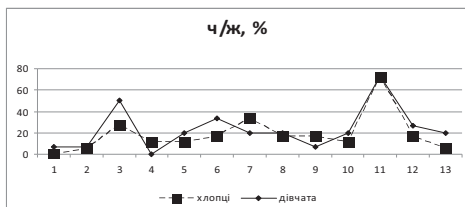

Рис. 1.2. Чоловічо-жіночі обов'язки в уявленнях хлопчиків і дівчаток (у %)

Примітка: 1 – ремонт автомобіля, 2 – ремонт меблів, 3 – винесення сміття, 4 – ремонт електроприладів, 5 – перестановка меблів в квартирі, 6 – копання грядок, 7 – миття посуду, 8 – прибирання квартири, 9 – прання, 10 – прасування білизни, 11 – закупівля продуктів, 12 – приготування їжі, 13 – штопання одягу.

З'ясовано, що ідентифікація із гендерними ролями батьків (їх сімейними та професійними обов'язками) стає мотиваційним механізмом як умови статевої ролі уподібнення з батьками своєї чи іншої статі, що значно розширює діапазон уявлень про соціальний статус статей. Вищий рівень самототожності з матір'ю, порівняно з татом, виявлений у дівчаток (36,1%). Відповіді хлопчиків рівномірно розподілились між двома варіантами: “з мамою” і “з татом”. 17% дівчаток і 3% хлопчиків вказало на рівноцінну участь обох батьків у взаємодії з ними (рис.1.3.).

Дитина старшого дошкільного віку звертає увагу переважно на особливості поведінки, яка “відповідає” її статі і не виявляє зацікавленості до статево нетипової поведінки. Діти у цьому віці починають оцінювати свою особистість на відповідність гендерній схемі (так їх дисциплінують батьки та “значущі інші”), протиставляючи іншій статі власні переваги, ставлення, поведінку, властивості, взаємини. Таким чином, гендерна схема стає приписом, що диктує стандарт статевої поведінки для хлопчиків і дівчат. Саме інтеріоризація як найважливіший соціально-психологічний механізм ідентифікації в процесі розвитку гендерного образу Я старшого дошкільника, слугує “точкою відліку” оформлення “внутрішнього”, мотиваційного бачення “жіночого” і “чоловічого”. З дорослішанням дитини

уявлення про гендерні ролі наповнюються моральним змістом, який послаблює поляризацію поведінки хлопчиків та дівчаток.

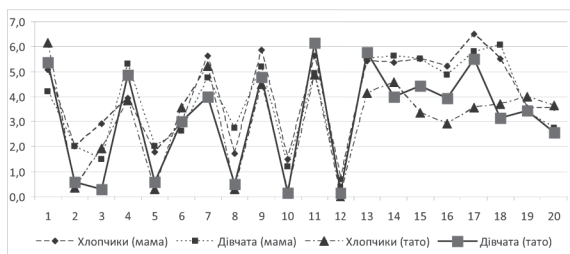

Рис. 1.3. Гендерний профіль конструкту фемінності-маскулінності в оцінках дітей (середні значення)

Примітка: якості — сила (1), слабкість (2), грубість (3), ніжність (4), плаксивість (5), стриманість (6), сміливість (7), боягузтво (8), працьовитість (9), лень (10), розум (11), нерозумність (12), доброта (13), злість (14), акуратність (15), ввічливість (16), турботливість (17), врода (18), поступливість (19), наполегливість (20).

Нами підтверджено висновки Я. Коломінського, В. Мухіної, Ю. Приходько, Т. Репіної та ін. учених про домінування стевостереотипізованих уявлень дошкільників про мужність та жіночність, початки дихотомії вибору друзів, занять, іграшок та ігор, видів активності, інтересів, уподобань, професій тощо. Механізм такого репродуктивного відтворення дітьми засвоєних у процесі імітації та наслідування соціокультурних норм фемінності-маскулінності є передумовою майбутнього протиставлення і протистояння статей у традиційних гендерних орієнтаціях. Загалом у 53,2 % дівчаток та 36,2 % хлопчиків переважає ціннісно-позитивне ставлення до себе як носія своєї статі. Більшість хлопчиків (80,6 %) оцінює поведінку дівчаток як більш позитивну, ніж свою.

У ідеальному Я чоловічий (татів) дорослий світ виявився більш толерантним, значущим, привабливаним та референтним для обох статей, а у хлопчиків він прирівнюється до ідеалу ($p < 0,05$), тоді як для дівчаток – взірцем для наслідування є обоє батьків ($p < 0,05$). Вища стереотипізація чоловічого гендерного образу є більш характерною для хлопчиків, тоді як

жіночий та чоловічий світи є однаково приваблюваними для дівчаток. ($G = 0,40$ при $p < 0,01$). Збіг само – та взаємооцінних ставлень до моральних якостей свідчить про домінування орієнтації на гендерно-нейтральну поведінку, яка є важливою передумовою актуалізації андрогінних начал. Інтеграція як “зчеплення” “чоловічого” і “жіночого” в статевій свідомості виступає ідентифікаційною серцевиною гендерної поведінки, що можна інтерпретувати як егалітарним ціннісним орієнтиром.

Оскільки основним способом засвоєння статевої ролі є ототожнення себе з родичем аналогічної статі, то імітація та наслідування стають провідними його психологічними механізмами. Значно менше дітей (13 % хлопчиків і 12 % дівчаток) ідентифікуються з батьком іншої статі ($p < 0,05$), що можна пояснити як емоційно-значущою близькістю хлопчиків до матері, так і участю батька у вихованні дівчинки. Ідентифікація дітей з гендерними ролями батьків, передусім їх сімейними та професійними обов’язками, є наслідком категоризації та самокатегоризації, репродуктивного відтворення. Вищий рівень самоототожнення з матір’ю, порівняно з батьком, виявлений у 36,1 % дівчаток. Андрогінна ідентифікація характеризується рівномірним розподілом між двома ідеалами: “бути, як мама” та “бути, як тато”. Уявлення про гендерні ролі наповнюються все більшим моральним змістом, який послаблює поляризацію поведінки хлопчиків та дівчаток. Загалом у хлопчиків дошкільного віку виявлена більша стереотипізованість уявлень порівняно з дівчатками.

З’ясовано, що у старшому дошкільному віці особливості гендерної ідентифікації залежать від об’єкта ідентифікації та визначаються суб’єктом самототожності у процесі його наслідування внаслідок двох механізмів простого відтворення (імітації) та різною мірою усвідомленого моделювання (прийняття) знакових атрибутів статі, і в першу чергу, зовнішніх (фізичних) і характерологічних (психологічних та поведінкових) ознак “чоловічого” та “жіночого”, вербальної презентації та самопрезентації, категоризації та самокатегоризації. Емоційно-оцінна складова розвитку гендерної

ідентичності характеризується подібністю змісту ціннісних позитивних само- і взаємоставлень у хлопчиків і дівчаток із незначними відмінностями в оцінці переважно фізичної властивості: хлопчики вважають себе фізично сильнішими, а дівчатка – активнішими. З'ясовано, що посилення статевотипізованих орієнтацій у хлопчиків і дівчаток відбувається внаслідок меншого залучення перших та більшого – других до виконання домашніх обов'язків (відповідно 36,4 %:51,1 %).

Поведінкова складова статевої свідомості характеризується тим, що хлопчики надають перевагу іграм-змаганням, суперництву, домінуванню, дівчатка – іграм опікувального та обслуговувального характеру. Так, згідно нашого дослідження, 54,5 % хлопчиків і 44,7 % дівчаток надають перевагу іграм з особами тотожної статі; 39,4 % і 45 % відповідно – полюбують спільні, статовозмішані ігри. Якщо серед дівчаток 10,6 % надає перевагу іграм з хлопчиками, то лише 6,1 % хлопчиків – обирає дівчаток для спільних ігор, що може бути свідченням більшої товариськості та егалітарності поведінки дівчаток.

У процесі ідентифікації дитини зі “статовитиповими” атрибутами – іграшками, заняттями, поведінкою казкових персонажів тощо – в результаті реальних уявних дій із ними «набуваються» ті чи інші бажані риси “статовідповідної” поведінки, відповідно збагачується образ “Я”, наповнюючись новим гендерним змістом. Ідентичність дівчаток і хлопчиків у традиційній гендерній соціалізації наповнюється поляризованим змістом, тоді як за альтернативної, егалітарної – варіативністю та різноманітністю.

У старшому дошкільному віці відбувається подальше поглиблення диференціації когнітивних уявлень дітей про психологічні відмінності статей, з'являються початки міркувань про перспективи власного майбутнього професійного, освітнього та сімейного життя, що проявляється у виборі та змісті сюжетно-рольових ігор. Виявлено, що переважній більшості дівчаток (89,4 %) і хлопчиків (84,9 %) подобається разом гратись у ігри, готуватись до свят, змагань тощо. Більшість дівчаток (55,3 %) і

хлопчиків (63,6 %) зауважили, що набагато краще і цікавіше гратись з дітьми іншої статі у спільні іграшки, забави. Проте 42,6 % дівчаток і 36,4 % хлопчиків надають перевагу іграм своєї статі. Про завершення первинної статевої соціалізації свідчить той факт, що всі хлопчики і переважна більшість дівчаток (93,6 %) зазначили, що не хотіли б народитись особами іншої статі. Остаточне усвідомлення незворотності статевої належності і орієнтації на “статевідповідну” поведінку дітьми старшого дошкільного віку співпадає з бурхливим посиленням статевої диференціації у інтересах, поведінці та сферах діяльності, підвищенням самоініціативи дитини у виборі дихотомічних ігор та іграшок, статевопоширених ролей у сюжетно-рольових іграх тощо.

Дитина дошкільного віку звертає увагу переважно на особливості поведінки, яка “відповідає” її статі і не виявляє зацікавленості до нетипової для її статі поведінки. Старші дошкільники починають оцінювати свою особистість на відповідність гендерній схемі (так їх дисциплінують батьки та “значущі інші”), протиставляючи іншій статі власні переваги, ставлення, поведінку, властивості. Таким чином, гендерна схема стає приписом, що диктує стандарт статеворольової поведінки для обох статей. Саме інтеріоризація, як найважливіший соціально-психологічний механізм ідентифікації в процесі розвитку гендерного образу Я старшого дошкільника, слугує “точкою відліку” оформлення “внутрішнього”, мотиваційного бачення “жіночого” і “чоловічого”. З дорослішанням дитини уявлення про гендерні ролі можуть наповнюватися моральним змістом, який послаблює поляризацію поведінки хлопчиків та дівчаток.

Висновки. Можна констатувати факт досить раннього засвоєння дітьми гендерних стереотипів, що пояснюється психологічними закономірностями більшої орієнтації дітей на свою стать. Проведений кількісний та якісний аналіз змісту уявлень дітей про мужність–жіночість та сімейні ролі засвідчив, що вони відображають соціально схвалювані еталони фемінності–маскулінності, поширені в найближчому соціальному довірлі. Водночас слід

визнати, що ці уявлення є бідними, схематичними, фрагментарними. Ролі дошкільників в сюжетних іграх є відображенням традиційних очікувань дорослих: інтереси хлопчиків здебільшого зосереджені на техніці, змагальних, спортивних, рухливих іграх, домаганнями на перемогу, лідерство. Інтереси дівчаток більшою мірою зосереджені на міжособистісних стосунках, опікувально-емоційній сфері діяльності. Вищеозначене вказує на важливу роль феномену “гендеризації” повсякденного життя дитини, як чинника “зародків статевої упередженості”, що призводить в подальшому до статевої диференціації ролей та обов’язків. Специфічним новоутворенням старшого дошкільного віку є набуття статеворольової ідентичності як фрагментарного і мозаїчного гендерного образу Я-бажаного (особистісного конструктору “справжньої” дівчинки/“справжнього” хлопчика), що активізує репрезентацію дитиною фемінно-маскулінних та моральних якостей як на номінативному рівні, так і на рівні усвідомлення себе суб’єктом гендерної поведінки – дихотомічної, амбівалентної чи андрогінної. В умовах “гендерованого” суспільства, виходячи з біологічної статі індивіда, здійснюється відповідна статеворольова категоризація та самокатегоризація дітей і дорослих, яка визначає специфіку, зміст та контекст первинної гендерної соціалізації; створюються передумови для гендерного самовизначення підростаючого покоління, наслідком чого є засвоєння культурних статевоідповідних норм, стереотипів і наслідування очікуваних стандартів, які стають внутрішніми регуляторами соціальної активності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов: Пер. с англ. / С. Бем. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Виховання гуманних почуттів у дітей / [С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик –Блакитна, Ю. Приходько]; за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 164 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.; 2 –ге вид.]. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

5. Коломинский Я. Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников / Я. Л. Коломинский, М. Х. Мелтсас // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 165–171.
6. Кікінежді О. М. Гендерне виховання дошкільнят: навч –метод. посібник / О. М. Кікінежді, Т. В. Говорун, О. О. Міщенко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
7. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: Монографія / О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400 с.
8. Кузьменко В. Розвиток індивідуальності дитини 3 –7 років: монографія / В. Кузьменко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
9. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид –цтво ТОВ „КММ”, 2006. – 240 с.
10. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посібник / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
11. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
12. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
13. Приходько Ю. О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології: навч. посіб. [для вищих навч. закладів] / Ю. О. Приходько. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 205 с.
14. Репина Т. А. Проблема полоролевой социализации детей / Т. А. Репина. – М.–Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2004. – 288 с.
15. Maccoby E. E. The Psychology of Sex Differences / E.E.Maccoby, C.N.Jaclin. – Stanford, CA: Stanford University Press, – 1974. – P. 391.

О.Кикинеджи

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ В СТАРШЕМ ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлены результаты экспериментального изучения психологических механизмов и особенностей развития гендерной идентификации в старшем дошкольном возрасте. Выяснено содержание первичных гендерных представлений девочек и мальчиков в этом возрасте и условия приобретения ими статевороловой идентичность, а также факторы последующего углубления и дифференциации полового сознания и самосознания в контексте традиционных или эгалитарных координат.

Ключевые слова: *гендерна ідентичність, старший дошкільний вік, статева свідомість і самосвідомість, статеворольова диференціація, гендерна поляризація.*

О.Kikinedzhi

FEATURES OF DEVELOPMENT OF GENDERNOY IDENTITY OF PERSONALITY ARE IN SENIOR PRESCHOOL AGE

The article deals with the results of the experimental study of psychological mechanisms and peculiarities of gender identity in senior pre –school children. The content of girls' and boys' primary gender conceptions at this age stage and conditions of contraction their sex –role identity has been found out. Factors of following intensification and differentiation of sex consciousness and self –consciousness in a context of traditional or egalitarian coordinates have been defined.

Keywords: *gender identity, senior pre –school age, sex consciousness and self –consciousness, sex –role differentiation, gender polarization.*

УДК 159.922.73

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПРИЩЕПЛЕННЯ ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ

С. Ладивір, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України

Стаття присвячена осмисленню результатів експериментального дослідження психолого-педагогічних умов прищеплення базових цінностей дітям дошкільного віку в умовах суспільного дошкільного виховання.

Ключові слова: цінності, морально-етичні правила, гуманно-особистісний підхід, суб'єкт-суб'єктні взаємини, інтеграція.

Актуальність проблеми. В умовах реформування системи освіти на сучасному етапі дошкільна ланка поступово виходить на шлях гуманістичного розуміння дошкільного дитинства, до усвідомлення його самотності, самоцінності і водночас суб'єктивності процесу розвитку дитячої особистості. Тож актуальним є розроблення ефективних розвивальних систем, способів і прийомів психологічного супроводу процесу осмислення, розуміння дитиною свого ставлення до дійсності і взаємин з людьми, розуміння буття і сенсів життя, процесу пробудження творчих здібностей.

Таке розуміння проблеми ґрунтується на тому, що дошкільний вік – період інтенсивного розвитку творчих здібностей дітей, період нескінченних запитань, невичерпної фантазії, розмаїття ігрових задумів. І дуже важливо саме тепер формувати в дитини загальне творче ставлення до навколишнього світу. Весь цей процес тісно пов'язаний з самоусвідомленням і вольовим дозріванням.

Мета статті. Дошкільля сьогодні знаходиться в процесі низки перетворень. Новий Базовий компонент орієнтує практиків на модернізацію виховного процесу, перегляд багатьох усталених підходів, на рух уперед, на творчий пошук нових розвивальних технологій. Ми живемо в непростий період бурхливих світоглядних перебігів, перецінок освітніх пріоритетів,